

П. В. Голобуцький

Бог

БОГ – у релігіях: найвища надприродна сутність, яка, не залежачи від жодної з причин, є причиною всього сущого; [абсолют](#), наділений властивостями вищого розуму і всебачення. У більшості релігій єдиний або вищий Б. виступає творцем світу, визначає долю світу й усіх, хто його населяє. Проблема походження ідеї Б. складна. Сучасна наука дедалі більше віддаляється від еволюціоніст. теорій, які вбачали розвиток цієї ідеї у процесі змін вірувань, де початком були [анімізм](#), [тотемізм](#) і [фетишизм](#), згодом – багатобожжя ([політеїзм](#)) і як вищий етап – ідея єдиного Б. ([монотеїзм](#)). Так, австр. богослов В. Шмідт у праці «Der Ursprung der Gottesidee» («Походження ідеї Бога») обґрунтовує на етногр. матеріалі концепцію «первісного божественного одкровення», за якою початковою формою релігії був первіс. монотеїзм, пошанування родоначальника, праотця як Б. З появою ін. героїв, вождів, предків разом з обожненням сил природи збільшується й кількість богів. У результаті зведення їх у певну предметну єдність (що часто пов'язане з політ. централізацією влади), багатобожжя було відкинута, й знову з'являється універсал. монотеїзм, характерний для [юдаїзму](#), [ісламу](#) та [християнства](#), хоч в останньому Б. й виступає в 3-х іпостасях – Бога-Отця, Бога-Сина й Бога-Духа Святого (див. [Трійця](#)).

Слово «Б.» походить з праслов'ян. мови; воно споріднене з індоєвроп. основою bhaga – «надбання, багатство», давньоінд. bhagas – «той, хто обдаровує», «господар», а також «щастя», «добро», давньоперс. бага – «володар», «бог». Споріднене з цим значення укр. слова «збіжжя» (від «багатство», «майно», «добро», «хліб у зерні») – събогыє → събожьє. У цьому віддзеркалено уявлення про Б. як про повноту буття, найвищу досконалість, а також про подателя добра, блага, якими він обдаровує світ, людей, усе живе. Працюючи над поняттям та ідеєю Б., теологи й філософи розробляли докази його існування. Найдавнішими й найвідомішими є онтологічне, космол. і теол. доведення. Онтологічне доведення з самої наявності у нашій свідомості ідеї верхов. істоти виводить і доказ об'єктив. існування, буття Б. Усвідомлення Б. найдосконалішою істотою і ствердження, що він існує лише в нашій свідомості, призводить до суперечності між власним уявленням про найдосконалішу істоту та самою суттю Божого існування. Ця суперечність спростовується за допомогою міркування: той, хто усвідомлює Б., усвідомлює його наділеним усіма досконалістями, насамперед існуванням. Космологічне доведення: від відчуття

обмеженості та випадковості предметів, які ми спостерігаємо, керуючись аксіомою – все, що відбувається, має чимось спричинюватися, – доходимо висновку про існування безсумнівної істоти (буття), незалежної від якихось умов, причин, бо інакше вся сукупність умовного буття не мала б кінцевої причини. Теологічне доведення виходить із факту доцільності й упорядкованості природи, коли ми її розглядаємо в сукупності явищ і предметів. Однак ця доцільність зникає, коли ми аналізуємо їх окремо. Отже, без припущення наявності в природі розумної істоти, її вищого архітектора, уявити походження цього порядку й доцільності неможливо. Розглядаючи ці доведення, Е. Кант, аби піддати їх критичному аналізу, почав саме з теологічного. Існування розумної істоти, яка надає світові, природі доцільності й порядку, не є ще доказом, що ця істота є також і творцем світу. А коли це так, то треба теол. доказ доповнити космологічним, зазначивши, що істота, існування якої ми визнаємо, є причиною змісту світу і має бути сутністю, досконалість якої відповідає довершеності світу. Однак у світі не існує жодної абсолют. досконалості, тому причину світу треба визнати недосконалою. Щоб отримати поняття «найдосконалішої істоти», потрібно від випадковості емпірич. буття перейти до визначення необхідності першопричини, а звідти – до поняття «всереальної істоти»: теол. доведення мусить перейти в онтологічне. Але з суб'єктив. думки про найвищу істоту ще не випливає необхідність існування самої істоти. Так ми усвідомлюємо: все, що відбувається, має відбуватися в часі, хоч такого часу, який ми уявляємо, не існує. За гносеол. принципом, застосованим Е. Кантом, довести відповідність нашого мислення буттю неможливо. Отже, Е. Кант заперечив силу як онтол. доведення існування Б., так і пов'яз. з ним двох попередніх. Вважаючи неможливим теоретично й логічно підтвердити існування Б., Кант визначає його як постулат практич. розуму. В кожному з нас, доводить він, є морал. закон, що містить у собі абсолютну вимогу чинити так, а не інакше. Тому цей закон може отримати початок тільки від абсолют. буття. Крім того, необхідно узгодити постійно наявну суперечність між добродієністю і щастям, привести їх до гармонії, для чого й потрібна найсправедливіша істота, котра може це забезпечити. Віра в такого світоуправителя є водночас вірою в морал. порядок світу. Ці кантівські аргументи стали основою морал. доведення існування Б. Є також істор. доведення, яке ґрунтується на твердженні, що всім народам притаманна віра в Б. Та це спростовується тим, що в окремих релігіях існують центр. постаті, котрі не є богами, однак викликають благоговіння, як-от Будда або Конфуцій. Таким чином, усі намагання довести існування Б. не можуть бути реалізовані в розумінні незапереч. наук. доказу. Нім. філософ К. Ясперс писав, що доведений Б. – уже не Б. Лише той, хто виходить з ідеї його існування, може його шукати. Упевненість у бутті Б. є передумовою, а не результатом філософування. Крім того, виділяючи Б. як абсолютну причину всього сущого, ми повинні визнати його і як причину поширеного в світі зла, а ця думка шокує побожну людину. Тому Б. як предмет реліг. почуття має бути звільнений від такої суперечності, а це можливо лише тоді, коли рац. підхід до ідеї Б. замінюється [вірою](#).

Людську думку завжди непокоїло відношення Б. до світу. Відомі 3 погляди щодо цього: пантеїзм, [деїзм](#) і теїзм. Пантеїзм ототожнює поняття «Б.» з поняттям «всесвіт» і є, по суті, формою [атеїзму](#) (А. Шопенгауер). Деїзм і теїзм, однаково визнаючи Б. особистою істотою, все ж відрізняються один від одного. Деїзм вважає, що світ створив Б., однак сам він перебуває поза світом і більше не втручається в його справи. Теїзм виходить із того, що Б. створив світ і бере участь у його житті. У християн. теїзмі це називається *промислом*. Теїзм є суто реліг. трактуванням відношення Б. – світ, тоді як пантеїзм, деїзм та атеїзм – різними способами наук. пізнання й філос. осмислення Б. Існує також *панентеїзм*, близький до християн. містики, що намагається зблизити пантеїзм і теїзм. У кожній релігії визначені відповідні стосунки між Б. і людиною, котрі в процесі соц. змін мають тенденцію до розвитку. З гуманізацією суспільства проявляється ідея спорідненості людини з Б. (особливо характерна для сучас. *протестантизму*). Людина – більше, ніж раб або покірний слуга Б., вона, на думку нім. філософа М. Шелера, володіє вищою гідністю бути соратником Б., співучасником його справ. На думку протестант. теолога Д. Бонгоффера, до Б. людина звертається частіше у крайніх випадках, коли її совість доходить до межі або коли вона розчаровується у люд. силах з приводу вирішення нерозв'яз. проблем; звертатися ж до Б. потрібно не лише у хвилини слабкості, а й сили, не перед смертю й гріхом, а перед життям і людським добром.

В Україні ідею Б. розробляли І. Копинський, П. Могила, І. Галятовський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, П. Юркевич, [М. Боголюбов](#) та ін.

Рекомендована література

1. Юркевич П. Доказательства бытия Божия // Тр. Киев. духов. академии. 1861. № 3–5;
2. W. Schmidt. Der Ursprung der Gottesidee. Bd. 1–12. Münster, 1912–55;
3. Петров Н. В. Законы мира и бытие Бога. Казань, 1914;
4. Боголюбов Н. Философия религии. Т. 1. К., 1915;
5. H. Jacobi. Die Entwicklung der Gottesidee bei den Indern und deren Beweise für das Dasein Gottes. Bonn; Leipzig, 1926;
6. W. Schulz. Der Gott der neuzeitlichen Metaphysik. Berlin, 1957;
7. Vl. Losski. The Vision of God. Clayton, 1963;
8. H. Zahrut. The Questions of God. New York, 1969;
9. G. W. H. Lampe. God as spirit: The Bampton Lectures of 1976. Oxford, 1977;
10. J. D. Collins. God in Modern Philosophy. Westport, 1978;
11. Ясперс К. Философия веры // Смысл и назначение истории. Москва, 1994.

Бібліографічний опис:

Бог / П. В. Голобуцький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-35715>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).